

Az erkölcs mint fegyver a létért való küzdelemben.*

Midőn a legújabb időben a tudományok beláthatatlanul megnövekedett terjedelme és művelésüknek évről évre szaporodó segédeszközei és módszerei az összes tudományok értékének megbecsülését majdnem veszélyeztető specializálására vezettek; midőn különösen az úgynevezett észbeli és természeti tudományok egyes ágai módszeröket és tartalmukat tekintve annyira elütnek egymástól, hogy az egyik szak művelői a másikénak gondolkozása és beszéde módját alig értik meg; midőn kísérletbe jövünk azt kérdezni, hogy voltaképen mi az ezeket összekötő kapocs: ép oly vigasztaló, mint örvendetes látnunk, hogy az eddig egymástól mereven elválasztott tudományágak az utolsó évtizedekben egymáshoz mindinkább közeledtek, sőt részben össze is olvadtak, mintha — hosszú kelleltenkedés után — a természetes rokoni érzetnek engedve, testvértudományokként ismerték volna fel egymást.

Ez áll különösen a filozófiára és fiziológiára, jobban mondva az agyvelő pszichológiájára és fiziológiájára. Ki merne manapság e kettő között határvonalat húzni? Ki merné tagadni, hogy a tudatos érzelmek, az akarat és beszédmód pszichológiai tanai gyökeres átalakulást szenvedtek, mióta az agyvelő fiziológiája, mely századunk első felében

még alig létezett, a tudomány e terére egészen más irányból vetett világot?

Célom jelenleg a filozófia egy másik ágát, nevezetesen az ethika alapelveit, a melyek tanulmányozásában mindeddig majdnem kizárólag a filozófia vitte a vezérszerepet, biológiai szempontból szemügyre venni.

Azt mondom, hogy az ethika eddig majdnem kivétel nélkül filozófiai szempontból tárgyaltatott, mert hiszen Darwin, a nagy gondolkodó is, kinek eszméi felölelik az egész szerves univerzumot, az ember származását tárgyaló művében részletesen foglalkozik az emberi erkölcs alapjának kérdésével. Más természetbúvárok és bölcsészek, mint pl. Herbert Spencer,* magukévá tették és tovább tárgyalták ez eszméket, és valóban alig akadna természettudós, a ki Darwinnak e tárgyra vonatkozó alaptételeit ne helyeselné.

Örömmel tapasztaljuk, hogy filozófiai és természettudományi kutatás itt is egy úton haladnak, mert nem hiszem, hogy csalatkoznám, ha azt mondom, hogy a ma élő bölcselők nagy része erkölcsileg jónak mond minden oly cselekedetet, mely az összesség javát szolgálja és előmozdítani képes. Ziegler** pl. a jó vagy rossz cselekedet kritériumát annak a társadalomhoz való viszonyában találja,

* Spencer: Principles of Psychology.

** Ziegler: Sittliches Sein und sittliches Werden. Strassburg, 1892.

* S. Exner-nek a bécsi akadémia ünnepi ülésén tartott előadása.

mondván: »Az általános jólét elve abban a gondolatban nyilvánul, hogy mindenki, avagy legalább minél többen élvezzenek lehetőleg legnagyobb boldogságot.«

Darwin felfogása a fajok elmélete alapján a jónak azonos fogalmára vezet. A létért való küzdelem olyan személyes tulajdonságokat hozott létre, melyek egyrészt az egyén, másrészt pedig az egyes ivadék fentartására szolgálnak. De egyszersemind mindazon lényeknél is, a melyek törzsekben, csoportokban, vagy a társulás bármely egyéb formájában élnek, fejlődtek ki oly tulajdonságok, a melyek az összesség oltalmára és ez által közvetve az egyén és ivadéka javára szolgálnak.

Nem tartom szükségesnek, hogy elősoroljam az állattanból mind ama példákat, a melyek azt bizonyítják, hogy az egyén személyes javát háttérbe helyezi, magát a legnagyobb veszélynek, sőt a halálnak teszi ki, hogy az összesség fennmaradását biztosítsa. Elég legyen csupán arra utalnom, hogy a zerge, midőn intő kiáltását hallatja, ez által magát az ellenségnek elárulja, tehát veszélyezteteti, de egyszersemind figyelmezteti a csapat szanaszét legelő tagjait a közeledő veszélyre és így ezeket saját élete kockáztatása árán menti meg. Vagy hogy a varjúk őrszemeket állítanak ki, a melyek a fákon ülve vigyáznak és a többiek javáért, legalább egyelőre, éheznek.

Hasonló tényeket tapasztalunk minden csoportokban élő állatfajon, a majmoktól* kezdve a szellemileg alacsonyan álló rovarokig. Tudjuk, hogy a méh életét áldozza fel, midőn fulánkját a kast veszélyeztető ellenségbe szúrja.**

* Brehm: Thierleben, VI. k. 173 l.

** Darwin: Az ember származása. I. k. — A példák egész sorozata található itt, melyek azt bizonyítják, hogy miként segédkeznek és hoznak egymásnak áldozatot a társulva élő állatok.

Maga az ember is — évezredek óta — a létért való küzdelem hatása alatt áll; nála is fejlődtek ki e küzdelemben olyan tulajdonságok, a melyek részint az egyén, részint pedig az ivadék oltalmára szolgálnak. Az ember is társulva él; csoda-e tehát, ha hasonló okok hasonló eredményeket idéztek elő? Miért ne fejleszthetett volna ki a létért való küzdelem az emberben is a társadalom javára szolgáló tulajdonságokat? Nem állanak-e e tulajdonságok belső viszonyban azzal, a mit mi erkölcsnek, kötelességnek és erénynek nevezünk? Azt hiszem, hogy érdemes a fogalmakat azon tágabb szempontból vizsgálni, a honnan csak egy kis csoportnak látszanak az emberi tevékenység nyilvánulásai nagy tömegének közepette, a melyek mint megannyi természetes faji termékek a létért való küzdelemben fejlődtek ki az egyén, valamint ivadéka és társadalma oltalmára.

* * *

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy vannak az embernek bizonyos erkölcsi tulajdonságai, melyeket minden időben, minden népek egyaránt méltányoltak. A bátorság mindig az érdemes tulajdonságok közé soroztatott, a gyávaság pedig mindig hiba volt, sőt még ma is, a legvadabb, úgy mint a legműveltebb ember hasonló módon ítél e tárgyban. És a gyermeket, kinek a jóról vagy rosszról még alig van fogalma, gyávaságáért társai kigúnyolják, bátorságáért pedig megdicsérik. A bátorság és vitézség olyan tulajdonságok, melyek különösen a társadalom védelmére szolgálnak. Ha Jason egyedül lett volna a világon, akkor az ő kolchiszi útja és a sárkánnyal való megbirkózása nem hősné, hanem bolondnak a műve lett volna. Egy Robinsonnál a bátorság erénye nincs, hanem csak az értelem

van meg, hogy ezt, vagy azt az ügyet magára vállalja és kisebb-nagyobb ügyességgel végrehajtsa.

A szószegést, hűtlenséget és gyilkosságot — nem tekintve némely nagyon kivételes esetet — minden négyalázatos dolognak tekinti, ha a társadalom valamely tagja ellenében nyilvánulnak, sok esetben azonban megvannak engedve, sőt egyenesen kötelességnek tekinthetők, ha a társadalomnak hasznára vannak.

Bajos volna elősorolni mind ama példát, a melyek azt bizonyítják, hogy jónak tartandó az, a mi a társadalomnak hasznára van. Ha különböző korszakokban és különböző népek valamely erkölcsi cselekedet értékét nem ítélték meg egyféleképen, ez onnan van, hogy a társadalom életföltételei, igényei és célja is különbözők voltak. Különböben is reá mutattam már, hogy e ponton a filozófiai és a természettudományi gondolatirány találkozik, és hogy a jónak ez elmélete általánosan elfogadottnak tekintendő.

Honnan származik azonban az egyén hajlama az erényt becsülni, a bűnt pedig elítélni? Bizonyára nem az egyén abbéli személyes tapasztalatából, hogy az erkölcsi cselekvés hasznára van a társadalomnak. Ha ez így volna, akkor nem vitatkoztak volna századokon át azon, hogy az erkölcsi cselekedet éppen hasznossága által erkölcsi-e. Létezhetnek talán tradíciók, iratlan törvények, melyek hathatóságuk által tartották fenn magukat, de a melyek eredete az idők homályában elveszett, és társadalomra és egyénre nézve ismeretlen maradt. E tradíciók tehát az egyénre élete folyamán átlántálatathattak. Így van ez kétségkívül sok esetben. Azok a tradíciók, a melyeket a társadalom hasznosaknak tart, minden nevelési rendszernek mintegy kiegészítő ré-

szek voltak. Ez a rendszer azonban egy fontos tényről föltételez, és ez az, hogy az ember egyáltalán képes embertársa cselekedeteit erkölcsi érzelmekkel összekötni.

Minden érzelem szubjektív benyomása valamely fizikai jelenségnek, azaz bizonyos idegek és idegközpontok izgatottsága, mely bizonyos fokon túl külsőleg nyilvánul, midőn a szív másképp ver, az erek elváltoznak, némely izmok kifeszülnek vagy ellanyhulnak, a lélekzés szabálytalanná válik stb. E fizikai elváltozások egyszersmind az érzelem jellemének kellemes vagy kellemetlen voltát is kifejezik. »Az örvendetes érzés támadó mozdulatokkal, az ellenkező pedig védelmi mozdulatokkal van összekötve«, mondja Meynert.*

Ilyen érzelmek azonban nem mindig egyformán követik a pszichikai észleleteket, s ha az állatvilágra egy tekintetet vetünk, azt látjuk, hogy az érzelmek és észleletek viszonya a körülmények szerint nagyon változó.

A kutya pl. élénken nyilvánítja érzelmét, a midőn egy másik kutya fájdalomkiáltásait hallja, ellenben bizonyosra vehetjük, hogy a kelepcebe került patkány, vagy nyúl kiáltását teljesen közönyösen veszi.

A leghatalmasabb természeti jelenségek — pl. egy csillag letünése — a legműveltebb ember érzelmvilágát sem zavarják meg, mert itt társadalom és egyén érdekelve nincs. Másrészt azonban a társadalmi érzelmek egész

* Meynert (Psychiatrie, Bécs 1884. 171. l.) valamint Conty és Charpentier (Recherches sur les effets cardio-vasculaires des excitations des sens. Arch. d. physiologie norm. et path. 1877. 525. l.) kimutatta, hogy a kutya vérnyomása megváltozik, ha más kutya vonítását hallja, s hogy a vérnyomás megváltozása bizonyos szívidegek és bizonyos edénymozgató-idegek izgatottságán alapszik.

vihara tombol a gyermek lelkében a hősök harczai és az ókori mithoszok olvasásakor. Az ókor hőseinek vitézsége, harczai ravaszsága és furfangja ma már az egyénre és társadalomra semmi értékkel sincs, de a szóban forgó tények mégis a társadalmi élet gondolatköréhez tartoznak. A gyermek lelkesedik hőseiért, a mi azt bizonyítja, hogy bizonyos képzeletalkotta képeket intenzív érzelmekkel tud összekötni. Az ilyen kombinációk többek között azon emberi tulajdonságokhoz tartoznak, melyek a társadalomra nézve hasznosnak bizonyultak. Az emberrel együtt születik az a tulajdonság, a mely a képzeletet és érzelmet összeköti. A mi azonban épen-séggel nem jelenti azt, hogy képzeleteink és érzelmeink tárgya is velünk születik. Itt már a nevelésé a főszerep, mely a nemzedékek folyamán mindig arra ügyel, hogy a helyes képzelet helyes érzellemmel is köttessék össze.

Fel lehet vetni azt a kérdést, hogy az ilyen társításokból nem ment-e át valami az embrió központi idegrendszerének szerkezetébe. Hiszen láttuk, miként fejlődnek ki az emberben az öröm és büszkeség érzelmei valamely hősi cselekedet láttára; tudjuk, hogy ez érzelmek bizonyos fizikai elváltozásokon alapulnak. Egy másik emberben azonban ugyanez a tény más érzelmeket hozhat létre, a mely ismét fizikai különbözőségeken alapul. Látjuk tehát, hogy fizikai tulajdonságok örökölhetők.

Nem lehetetlen tehát, hogy a társadalmi érzelmek képességén kívül bizonyos mértékben ezek iránya is örökölhető, azaz az emberrel, úgy mint az állattal veleszületik. A föntebbi példa: a gyermek rokonszenve bátor társa iránt, vagy a hősi legendák olvasásakor kifejezett érzelmei csak nagyon nehezen vezethetők vissza a nevelésre, épen úgy mint a szánalom, ez az elsőrendű társa-

dalmi érzés, a melyről nagyon nehezen hihető el, hogy jelleme mint szenvedés ne örököltetett volna.*

Nem nehéz hasonló viszonyokat az érzelmek más területén is kimutatni. Válasszunk valamely oly érzelmet,** a mely a létért való küzdelem folyamán az egyén védelmére fejlődött ki.

Tudvalevő, hogy a növényevő állatok elkerülik a mérges növényeket. Túlbecsülnők szellemi képességeket, ha azt hinnők, hogy ismerik a mérges növények élvezetének következményeit. Sokkal valószínűbb, hogy az ellenszenv valamely érzelme tartja őket vissza e növények evésétől. Ha az emberben valamely hasonló érzelmet keresünk, az undor érzetére akadunk. Ha az állatok abbéli képességét, mely őket táplálékuk megválasztásában vezérli, ösztönnek tulajdonítjuk, akkor az emberben az undort is ösztönszerű érzelmeknek kell tekintenünk, mely az egyént a különféle veszélyektől megóvjá. Mi általában undorodunk mindentől, a mi ártalmas: utálatos, fertőző betegségektől, rohadt táplálékoktól, — melyek végzetes betegségek okozói — csúszómászóktól, melyek gyakran mérgesek stb. Ösztönnel van tehát dolgunk, mely, mint minden ösztön, általánosít, és a helyeset csak nagyjában találja el. Az undorra is áll, hogy csak az érzése, nem pedig a tartalom az, a mi örökölhető. Mert ha a nevelés és a szerzett ismeretek az általánosítást fölöslegessé teszik,

* Helytelen volna az a közbevetés, hogy hát a gyermekek miért kínozzák a kutyát? — A gyermekek ezt csak addig teszik, a míg nem tudják, hogy fájdalmat okoznak neki, és a míg a képzet felköltve nincs, addig a megfelelő érzelem sem fog létrejönni, akár örököltetett, akár nem.

** Felelet nélkül hagyjuk azt a napjainkban oly annyira vitatott kérdést, hogy szerzett tulajdonságok örökölhetők-e, mert ez tárgyunkra nézve érdekel nem bír.

akkor a képzelet és érzelem között a kapocs feloldható, a mint ezt az orvos működése (ki a beteget gondolni már nem utálja) eléggé bizonyítja; és ha valaki a mérges állatokat az ártalmatlanoktól meg tudja különböztetni, a gyíktól vagy sikló kigyótól undorodni nem fog. A tapasztalat másrészt azt bizonyítja, hogy a gyermekben könnyen felkölthető az undor ártalmatlan tárgyak iránt is, mely érzelemtársítás gyakran az egész életre kihát.

Oly ösztönnel állunk itt tehát szemben, melynek eredete könnyen felfogható, és a melynek hasznossága az egyénre nézve kétségtelen; de tapasztaljuk egyszersmind azt is, hogy csak a képesség örökölhető, melynél fogva ez ösztönszerű érzelmeket képzeletek által létrehozzuk. A neveléstől és az egyéni tapasztalattól függ nagyrészt, hogy melyeknek azok a képzeletek, melyek az undor érzetét létrehozzák. Azt kell tehát következtetnünk, hogy a képzelet és érzelem összeköttetésének mindkét említett esetben egyenlő a mechanizmusa, és hogy az első esetben is ösztönszerű érzelmekkel van dolgunk.

A jó és a rossz, az erény és a bűn fogalmi olyan érzelmeken alapulnak, melyek az ember társadalmi ösztöneihez tartoznak.

Érzelem világának nagy része tehát arra vezeti az embert, hogy magát ne csak mint egyént tekintse, hanem vegye tekintetbe mindig embertársához való viszonyát is. Innen származnak eszményei és lelkiismerete. A különben oly kimért Kant így szól: »Kötelesség! te magasztos szó, mely semmiféle gyöngédséget, hízélgést nem ismersz, hanem határozott megadást parancsolsz, de mely az akaratot fenyegetésekkel megtörni nem akarod, hanem csak egy törvényt szabsz, mely önként talál magának utat a lélekbe, és mégis, ha enge-

delmességet nem is, de tiszteletet akaratlanul is mindig szerzesz magadnak. A hajlamok elnémulnak előtted, ha alattomban ellened működnek is. Honnan eredsz, hol találni eredetednek nemes, szent gyökerét? . . . .«

Az elmés Fechner* pedig ezt mondja: »Az ember sokszor nem tudja, honnan jönnek gondolatai, valami eszébe jut; vágyat, aggodalmat vagy kedvet érez, melyről magának számot adni nem tud; egy hatalom tette készíti, vagy egy hang visszatartja attól, a nélkül, hogy mindennek tulajdonképeni okát tudná. Ezek szellemnyilvánulások, oly szellemeké, melyek az emberért és általa dolgoznak és cselekesznek az övétől különböző, külső központból.«

Igen, felelném Fechnernek, ezek szellemek, melyek az embert gondolkozni és cselekedni készítenek; e szellemek éltek, ezek a mi ősapáink. Lelkiismeretünk szöszatai az ő érzelmeik, a melyeket életünkkel együtt kaptunk tőlük drága örökség képen, és a melyek e nagy szóban foglalhatók össze: kötelesség. Kantnak e kérdésére: »honnan eredsz?« — feleletül Fechner szellemeit kellene mindig idéznünk, melyek helyettünk, »a mienktől különböző, külső központból« gondolkoznak, azaz sohasem az egyén, hanem mindig az egész emberi nem tapasztalatából.

* * *

Azok az érzelmek, a melyek pszichikai életünkön uralkodnak, három csoportba oszthatók. Vannak először olyanok, a melyek az egyén javára szolgálnak; ezekhez tartoznak nemcsak az ösztönszerű érzelmek, mint a például említett undor, hanem mindazok az érzelmek is, a melyek minket testi veszélytől (mint

* Fechner: Das Büchlein vom Leben nach dem Tode. 2. kiadás, 17. lap.

pl. fájdalom) óvnak, munkássá tesznek, tehát táplálni segítenek. A második csoportba tartoznak azok az érzelmek, a melyek az ivadék javára válnak, a harmadikba pedig a társadalmi ösztönök érzelmei sorozhatók.

Vannak állatok, a melyeknek nincs meg az érzelmek ez utolsó csoportja; a társulva élő állatokból azonban a társadalmi érzelmek nem hiányoznak, és így ezek életében is van valami az eszményiből, a kötelességtudásból, ők is alárendelik magukat bizonyos általános, ismeretlen hatalmakkak. Utalok arra a tényre, hogy házi állataink vad állapotban társulva élnek. A kutya,* az elefánt, a ló,** a szarvasmarha, kecske, bány, láma, disznó, tyúk, liba, kácsa stb. mennyi társulva élő állatok. És ha valaki azt kérdené, hogy a macska talán kivétel, erre azt felelném, hogy a macska nem házi állat a szónak olyan értelmében mint a többi. A macska az emberrel kölcsönös viszonyban él, a mennyiben egymásnak szolgálatokat tesznek; ez az oka, hogy az embertől nem fél s ép oly kevésbé áll szolgálatában, mint a veréb.

Hogy miért lettek épen a társulva élő állatok az ember szolgálivá, az könnyen érthető. Tudjuk, hogy az embernek, mint az állatnak, öröklött ösztönzerű érzelmei vannak; de tudjuk azt is, hogy az előbbinek jórészt a nevelés adja meg azt a képességet, hogy az öröklött érzelmeket különleges képzetekkel tudja összekötni. Így neveli

* Ámbár házi kutyánk ősei ismeretlenek, mégis az a körülmény, hogy a vad kutyák és közeli rokonuk, a farkas is csoportokban él, arra enged következtetni, hogy házi kutyánk ősei is csoportokban éltek.

** Ha lovaink az ázsiai »tarpan«-tól származnak, akkor ezek őse a társulva élő állatokhoz tartozik; ha azonban a tarpan eredetileg vad ló, akkor a lóról is ugyanaz áll, a mit főntebb a kutyáról mondtunk.

az ember az állatot is, melynek veleszületett érzelmeihez teljesen idegen képzeteket társít, és a melynek társadalmi hajlamait azután saját javára egészen új irányba tereli. Ez az idomítás azonban sohasem volna lehetséges, ha az állatnak a kötelességről már valamely homályos fogalma nem volna, ha nem volna belsejében egy rúgó, mely őt a kötelesség teljesítésére ne készítené.

* * *

E megfontolások alapján abba a helyzetbe jutottunk, hogy élesebb tekintettel vizsgálhassuk, hogy mit neveztek hát tulajdonképpen a különböző tanok és különböző korszakok erkölcsi dolognak. Reá mutattam már, hogy ennek viszonya a társadalomhoz általánosan el van ismerve; hiszen már Aristoteles szoros kapcsolatot létesít az állam és erkölcs fogalmai között. Másrészt azonban Sokrates az erkölcsi dolgot a tudatos jó szándékkal* köti össze és a szerint határozza is meg. Ma sincs még eldöntve az a kérdés, hogy minő viszony van az erkölcs és a cselekvő egyén szándéka között, és egyre vitatkozunk azon, képes-e valaki meggondolás nélkül is erkölcsileg cselekedni, hogy erkölcsi kötelmeinek megfelelt-e már az által, hogy erkölcsileg akar cselekedni, vagy hogy erkölcstelen szándékkal véghez vitt cselekedet erkölcsössé vált-e azzal, ha a társadalomnak javára van.

A véleményeltérést, mely e kérdésekben nyilvánul, nézetem szerint az évszázadokon át folytatott filozófiai vitatkozások eredménytelensége magyarázza meg. Legyen szabad tehát ez ügyet egy kissé behatóbb vizsgálat alá vennem.

* Jodl: Geschichte der Etik. I. k. 19. l.

Minden jelenséget, a mellyel az életben találkozunk, különféleképen foghatunk fel. Felfoghatjuk őket egyszerűen az anyagi vagy anyagtan teszték látszatának, a melyek egymáshoz való viszonya azonban tárgyilagos. De másrészt azt is mondhatjuk, hogy mindama jelenségek, a melyek tudomásunkra jutnak, nem egyebek mint amaz elváltozásoknak kifejezései, a melyeket egyes külső tárgyak bennünk előidéznek. A mit tehát mi valamely tárgy észleletének nevezünk, csak szubjektív állapot, az pedig, a mit mi a külső tárgyak elváltozásainak tartunk, tényleg csak eme szubjektív állapotnak elváltozásai. Így tehát arra a meggyőződésre jutunk, hogy a külső világ előttünk mindig ismeretlen marad, és csak azt tudjuk, hogy bizonyos körülmények között belső énünk ilyen vagy olyan módosulást szenved.

Ámbár e kétféle felfogás általánosan el van terjedve, mégis úgy látszik, hogy nagyon kevésbé mutattak reá arra a tényre, hogy e két szélsőség között a közvetítő fokozatok egy egész sorozata föltételezhető. Ezek abban különböznek egymástól, hogy az imént ismertett két megfigyelésmód közül a második az elsőbe többé-kevésbé belenyúl. A közvetítő fokozatok azok, a melyek a tudományos okoskodást lehetővé teszik, utóbbi pedig csak úgy lehetséges, hogy az objektív és szubjektív fogalmak teljesen meghatározott és általánosan elismert határvonallal bírnak, melynek mindennemű átlépése zavart okoz és lehetetlenné teszi a tudományos előrehaladást.

Midőn a festő azt mondja, hogy egy hegy árnyékának előállítására festékéhez kobaltot kell kevernie, mert az árnyék messze van és kék: az egyszerű meggyőződés alapján áll, magyarázata a tapasztalatból van merítve

és teljesen helyes. Ha azonban valaki arra a kérdésre, »hogy miért kék az árnyék?« azt felelné, hogy: azért, mert az árnyéknak fizikai vizsgálata azt bizonyítja, hogy ilyen vagy olyan hosszúságú fényhulláma van, tehát szemünk ideghártyáján bizonyos elváltozásokat idéz elő, melyek megint bizonyos meghatározott idegszálakat helyeznek izgatottságba, mely izgatottság a látóideg útján az agyvelőbe vezetetik: ennek is igaza van; csak hogy ez már nem az egyszerű megfigyelés alapján áll, minthogy ítéletébe belevitte az észlelő egyének bizonyos működési képességeit is; ez már nem is festő többé, hanem fiziológus. És ha végre egy harmadik az árnyék kék színének okát abban találja, hogy az ideghártya bizonyos részein említett módon létrejött izgalmak az öntudat szervében oly képeket támasztottak, a melyek részben azonosak ama képekkel, melyek bennünk éltünk egész folyamában támadtak, valahányszor búzavirágot, vagy a derült eget megpillantjuk, hogy a három eszmekép közös tulajdonsága szorosán össze van kötve a »kék« szó optikai és akusztikai emlékképeivel, valamint másféle lélekbeli emlékekkel; hát ennek a harmadiknak is igaza van; ez azonban már nem is fiziológus, hanem pszichológus, a kinek feleletében a szubjektív szempont foglalja el a legnagyobb helyet. A fiziológus csak azokkal a jelenségekkel foglalkozik, melyek az észlelő egyén gondolatszerveiben végbe mentek, minden egyébben pedig, úgy mint a festő, az egyszerű, objektív világnézet alapján áll. A pszichológus ítéletébe még jobban belevitte az egyént, mert megvizsgálta, hogy minő emlékképeknek kell az emberben felmerülni, hogy azt mondhassa valamire: ez kék.

Képzelnék el, hogy minő eszmé-zavart idézne az elő, ha a fiziológus azt mondaná, hogy a festő tévedett, a mi-

kor azt állította, hogy az árnyék azért kék, mert messze van; minthogy a kék hatása tényleg az ideghártya meghatározott elváltozásain és ez elváltozásoknak az agyba való bevezetésén alapul; és másrészt, ha a pszichológus meg azt mondaná, hogy a fiziológus tévedett ítéletében, mert kékérzésről csak akkor lehet szó, ha az öntudatban bizonyos képzettársítások ébrednek, és hogy ezek előidézése az igazi oka annak, hogy mi az árnyékot kéknek tartjuk.

E példában a fiziológus és a pszichológus lényegileg egyformán ítél. Az ő felfogásukban csak fokozatbeli különbség van. Az előbbi elismerte, hogy a kék hatása az egyén életműködéséhez van kötve, de tulajdonképpen csak a gondolat szervének életműködésével foglalkozik. Ítéletében valamivel tovább ment a pszichológus: szerinte a kék fogalma, eredménye ama jelenségeknek, melyek az egyén gondolatszerveiben feltűnnek, és ítéletét az agyvelő életműködésének e tényére alapítja. Az előbbi tehát csekélyebb, az utóbbi pedig nagyobb mértékben vonta ítéletébe az egyént. Nem szabad azt mondani, hogy a festő a *kék keletkezésének* okát adta, és hogy fiziológus meg a pszichológus a *kék érzet keletkezésének* okát magyarázta meg, mert hiszen a kék nem is léteznék, ha nem volnának egyének, a kik azt olyanoknak észlelni tudják. Ha ma a föld színéről minden élő lény eltűnnék, s holnap már csak bizonyos éterhullámok volnának meghatározott tömegben, kékről, vagy egyáltalán színről szó sem lehetne. A különbség a három ítélet között ez: a festő az okok hosszú láncolatát, mely a tárgyak és a szándékos benyomások közé van beékelve, csak az egyénig követi; a fiziológus ugyanezt még egy darabon az egyén belsejébe követi, de megáll az öntudat jelenségeinél; a pszichológus azonban ennél is tovább megy.

Hasonló példákat lehetne említeni a legkülönfélébb tudományos ismeretekre nézve, de elég ez az egy is, hogy kimutathassuk annak a szükségességét, hogy minden tudományágban jól meghatározott, világos határt kell szabnunk az egyén bevezetésére.

Midőn e kitérés után az erkölcs kérdésre visszatérek, utalok arra, hogy az erkölcsről és erkölcstelenségről való nézeteink a legegyszerűbb objektív megfigyelés alapján állnak. Természettudományi szempontból vizsgáltuk és meghatározni is iparkodtunk az ethika eredetét és célját.

Én ezt a kérdést: »mit értünk erkölcsi alatt?« elhibázottnak tartom, mert itt cselekedetről és cselekvőről szubjektumról, vagy egy szubjektum motivumáról egyaránt lehet szó. Ez azonban már nemcsak két különböző, hanem olyan két kérdés, melyek különböző tudományágakhoz is tartoznak. A kérdést (miért kék az árnyék? kérdéshez hasonlóan) úgy lehetne inkább fölvetni: »miért erkölcsi ez a cselekedet?« erre készen vagyunk a felelettel, és azt mondjuk: »azért, mert a sokaságnak hasznára van«. És e felelet után csak a társadalom fogalma marad még megmagyarázni való, a melyre később visszatérek. E felelet azt involválja, hogy valamely cselekedet erkölcsi értéke teljesen független a cselekvő egyéntől, valamint az ő motivumaitól és szándékaitól. Az erkölcsös cselekedet természeti produktum, a létért való küzdelemnek olyan eredménye, mely semminemű viszonyban nem áll az egyén akaratával; olyan, mint a méh szorgalma, a madarak vándorlása, vagy az anyai szeretet. Az erkölcsösség — mint valamely természetes hatalom — ösztönzi az embert, hogy alkalomadtán így és ne másként cselekedjék, épen úgy mint a vándormadarat vándorlási ösztöne készíti, hogy ősszel

melegebb tájakra szálljon. És ha évenként a fecskék ezrei elmulasztják az elköltözés határnapját és nálunk nyomorultan elpusztulnak, ez nem változtatja meg legkevésbé sem a vándorlási ösztön természetes ereje iránt táplált véleményünket.

Ennélfogva az erkölcsi cselekedetet csak bevégzett tény képen foghatjuk fel, a melynek okai és céljai épen olyan közönyösek, mint a milyen közönyös a vándorlás tényében az, hogy az egyes madár pusztá vágyból, a hideg miatt, vagy a táplálék elégtelensége következtében repül-e dél felé, vagy a milyen érdektelen az anyai szeretet tényében az, hogy az anya saját, vagy szülői képességét véli-e látni gyermekében.

A természetes erőktől föltételezett és vezetett ilyen erkölcsi cselekedet a gondolkozó lényben természetesen valamivel eltérőbb módon jó létre, mint az ösztönöknek vakon engedelmeskedő állatokban. Hiszen láttuk, hogy az ember társadalmi hajlamait a szónak legtagabb értelmében legalább jórészt a nevelés fejleszti ki; e nevelési mód alaptörvényeit tehát a társadalomnak kell megállapítani; ennek feladata megítélni, hogy mi az erkölcsös és mi az erkölcstelen, habár ítéletében tévedhet is. A társadalom tehát teljes igazában jár el akkor, a midőn valamely cselekedetnek motívumait kutatja, és az olyan fanatikus, a ki csak azért követ el rablógyilkosságot, hogy az így kapott összeget az utolsó krajczárig olyan célra fordíthassa, mely — szerinte — embertársai javát mozdítja elő, enyhébb büntetés alá vonja, mint a közönséges, önző gyilkost: mert az előbbi nem nélkülöz bizonyos energiát, bizonyos feláldozó képességet, melyek más körülmények között a társadalom legnagyobb javára szolgálhatnának. A társadalomnak nem szabad ezen — ha lehet e kifeje-

zéssel élnem — erkölcsi hajlamok előtt szemet húnyni. Nagy hibát volna azonban, ha a társadalom ezen ú. n. erkölcsi hajlamok által magát megvesztegetni hagyná, és a gyilkosság iránt érzett undorát letenné, avagy csak mérsékelné.

A természet mutatja meg tehát itt az igazi utat, a melyen haladnunk kell, mert azt parancsolja, hogy az egyén szándékaira való tekintet nélkül a megvetés érzelmével fogadjuk a társadalom ártalmára szolgáló cselekedeteket. Az egészséges nevelési rendszernek tehát mindig ez irányba kell terelnie az ösztönöket, abba az irányba, mely a társadalomnak hasznára szolgáló cselekedeteket szeretni, az ellenkezőket pedig gyűlölni tanítja, a nélkül, hogy e cselekedetek motívumaival a legkevesebbet is törődne.

Azt lehetne kérdezni, hogy nem forogatom-e ki rendes értelmökből a szavakat, a midőn erkölcsi jelzővel látom el a társadalom javát előmozdító cselekedeteket. (Hogy valamely cselekedet joggal vagy jogtalanul tartatik-e hasznosnak, az a meghatározásra nézve olyan közönyös, mint a milyen közönyös a növény definíciójához az, hogy valamely szervezet joggal vagy a nélkül soroztatik-e a növények közé.) Hozzá vagyunk már szokva, hogy az erkölcs fogalmával bizonyos szubjektív jelenségeket társítsunk, mint például a cselekvő egyén érzelme és szándéka. Ha azonban, a mint tapasztaltuk, élesen meg kell különböztetnünk ama cselekedeteket, melyek objektív jellemezvők és bizonyos természeti hajlamokat fölébresztetni készítenek, azoktól, a melyeknek e jellemők nincs meg, habár az egyén társadalmi ösztöneivel, és ez ösztönökből származó erkölcsi neveléssel és erkölcsi tulajdonságokkal összefüggésben lehetnek — azt hiszem, célszerűbb e cselekedetek előbbi osztályára az erkölcsi jelzőt alkal-

maznunk. Igaz ugyan, hogy ebben az esetben, kénytelenek vagyunk minden oly cselekedetet, mely az összesség javát mozdítja elő, erkölcsi jelzővel látni el még akkor is, ha az egyén előtt véghezvitelekor erkölcstelen czél lebegett; a második esetben ellenben meg abba a kevésbbé kielégítő helyzetbe jutnánk, hogy erkölcsinek kellene neveznünk valami hamis társadalmi nevelési rendszertől föltételezett cselekvési módot, — tett legyen bár ez egy egész nemzetet tönkre — azért, mert a cselekvő egyének mindannyian abban a rögeszmében szenvedtek, hogy magukat a közjóért áldozzák fel.

Sokkal alárendeltebbnek tartom, sem hogy tovább vitassam azt a kérdést, vajjon, a mint ezt czélszerűbbnek tartom, az épen most jellemeztem cselekedetekre, vagy a cselekvő egyén szándékára kell-e alkalmazni az erkölcsi kifejezést. A fősúlyt arra helyezem, hogy van a cselekedeteknek egy különös osztálya, olyan, a mely minden más cselekedettől élesen megkülönböztetendő, és a melynek sajátos jelleme abban áll, hogy a társadalomnak javára van. A természet különös hajlamokkal, ösztönökkel és gazdag érzelmvilággal ruházta fel az embert, hogy az ilyen cselekedetek létrejöhessenek.

Valamely cselekedet erkölcsi értéke kérdésében ez a teljesen különleges kérdés vethető fel: Mi történik az emberben, midőn valami erkölcsi vagy erkölcstelen cselekedetet véghez visz? E kérdés föltevésével bevittük egyszersmind az egyén fogalmát megfigyelésünk tárgyába és egészen új szempontra helyezkedtünk, épen úgy, mint a fiziológus és a pszichológus egészen más szempontra helyezkedett, mint a természet vizsgáló festő. E két kérdés között levő különbséget a következő példával fogom illusztrálni:

A zoológus jól tudja, hogy az amfibiák, csúszómászók, halak stb. közül sokan színőket az őket körülvevő tárgyak színéhez mérten bírják megváltoztatni, a minék következtében ellenségek és kiszemelt zsákmányuk nehezebben láthatja őket meg. E színváltozást, valamint azt, hogy minő jelentősége van ennek a létért való küzdelemben, sokszorosan és sokan tanulmányozták. A fiziológus azt mondja, hogy a színváltozás úgy jó létre, hogy a bőr fekete festéket tartalmazó sejtjei idegekkel vannak kapcsolatban, melyek izgalmára a sejtek visszahúzzák a bőr felületés rétegébe nyújtott hálózatosan elágazó függelékeiket, s hogy ez idegek kapcsolatban vannak a központi idegrendszerrel stb.

Ilyen jelenségek mennek végbe a színváltozás alatt az egyénben. E színváltozásnak az egyén védelmére szolgáló életműködési jelleme nyilvánvaló, de egészen független attól az ingertől, mely a gerinczvelőből ered s a festékes sejteket összehúzóásra serkenti. A fiziológus részéről öreg hiba volna, ha a színváltozás állattanilag megállapított jellemét kétségbe vonná és ennek okát az izgatott idegeknek tulajdonítaná. Ezzel az egyénben végbemenő jelenséget olyan térre vinné, a melybe épen nem tartoznak.

Így áll a dolog azzal az életműködéssel is, mely erkölcsi cselekedet alakjában nyilvánul. Határozottan különálló az a kérdés, hogy a cselekvő egyénben minő jelenségek mennek végbe, és ennek az előbbivel való összekeverése nagy tévedés volna.

Nagy súlyt fektetek az erkölcsi cselekedeteknek minden szubjektív elemtől való különválasztására, mert az erkölcsi érzelmek, úgy mint az öröm, vagy fájdalom mindennemű érzelmei a természet teremtett hajlamok. A természet,

és nem az ember — a ki öröklött képességével bizonyos képzeteket érzelmekkel társít — működik az egyén, az utód és a társadalom fenmaradása célján. A mint egyes halkan kárára válnék, ha védelmére szolgáló színváltoztató tehetősége megszűnnék: épen olyan kárára válnának a társadalomnak az erkölcs-telen cselekedetek, bármilyenek legyenek is a cselekvő egyén belső érzelmei, cselekedjék bár szándékosan, vagy szándék nélkül, jó avagy rossz motívumokból kifolyólag.*

* * *

Az emberi társadalmakat mint természeti produktumokat tanulmányozva, arra a következtetésre jutottunk, hogy az egészséges társadalom az erkölcsi cselekedeteket az öröm, minden ellenkező cselekedetet pedig a keserv érzelmeivel kíséri, függetlenül a cselekvő egyén szándékai és motívumaitól. De a társadalom, a mint láttuk, valamely erkölcsi cselekedet értékének megbírálásában tévedhet; vitássá válik tehát, vajjon az általános vélemény megfelel-e ama követelményeknek, a melyeknek itt kifejezést adtunk. Főntebb két olyan gyilkos példáját idéztük, a kik merőben ellentétes pszichikai hatás alatt követték el bűnös cselekedeteiket. A mai társadalom mindkét esetben kétségtelenül erkölcs-telen cselekedetet fog látni, és mindkettőt a borzalom érzelmével fogja kísé-
rni. A társadalmat e szerint helyes ösztön vezérelné, és a természet intenzióinak megfelelően ítélné.

Vannak azonban olyan cselekedetek is, a melyeknek erkölcsi jelleme nem oly szembetűnő, és félek, hogy ezekkel

* Ezért tehát valamely cselekedet erkölcsi értékére nézve egészen közönyös, vajjon meggondolás nélkül, azaz »ösztönyszerűleg«, vagy hosszú megfontolás után hajtatik-e végre. — Darwin: l. c. I. k.

szemben társadalmunk ítélete már nem igen fog megfelelni a főntebb egyedül jogosnak ismert szempontnak. Sőt épen társadalmunk legjobb, legnemesebben gondolkozó egyénei azok, a kik téves felfogásból kiindulva, ítéletök helyességét a leggyakrabban veszélyeztetik, mert minden cselekedetben legelőször is az egyén szándékát és motívumait kutatják, feledvén, hogy valamely cselekedet értékének meghatározása körül mindezek figyelmen kívül hagyandók; abba a hibába esnek tehát, hogy ítéletöket a cselekvő egyénre ható motívumoknak rendelik alá. E veszély nem volt meg mindig. Azt állíthatnám, hogy az antik kulturnépek ítélete erkölcsi kérdésekben jobban megfelelt a természettudományi szempontoknak, mint a modern népeké, bár a természettudományok mai nap sokkal magasabb fokon állanak. Hogy miképen értem ezt, szolgáljon rá a következő példa.

Oedipus megöli Laiost és nőül veszi Jocastét a nélkül, hogy tudná, hogy az előbbi az atyja, az utóbbi pedig az anyja, és midőn erről évek múlva meggyőződik, kimondhatatlanul boldogtalannak érzi magát és önbüntetésül elveszi saját szemevilágát. A szerencsétlenség kihat egész nemzettségére: Jocaste megöli magát, Oedipus meghal idegenben, fiai pedig a thebai háborúban egymás kezei által pusztulnak el. Sophokles drámává dolgozza fel e mondát, a melyben a rémtettek leleplezését, Oedipus és hozzátartozói kétségbeesését és szomorú sorát hozza színre és a népet a dolog lényegéről felvilágosítván, így szólaltatja meg:

Nyomodba ért a mindent látó idő,
Elítélve a szörnyű nászfrigyét,
Melyet szülő s szülött kötött.
Oh jaj, Laios szegény fia!
Bár ne láttalak
Volna én soha.

Nem találhatok
Szavakat, keservemet
Hogy kifejezzem. Hisz valót
Szólva, te adtad életemet
Vissza, te hoztál szememre álmot.*

A fájdalom és iszonyat illetően megnyilatkozásai tanúsítják, milyenek voltak a nép érzelmei királya fölfedezett rémtetteivel szemben.

Azt kérдем: nem azt mondaná-e erre a mai nép: »Hiszen nem tehet róla!«

A nép lelkének e kétféle nyilatkozatából látható, hogy minő nagy átalakulást szenvedtek az egy és ugyanazon cselekedet iránt táplált érzelmek. Oedipus tényleg nem tehetett róla, hiszen *nem tudta*, hogy Laios, a kit megölt, apja, Jocasta pedig, a kit nőül vett, anyja volt; e szerint ártatlan. Miért vakítja hát meg magát? miért lesz szerencsétlen és pusztul el családja a legutolsó sarjáig. A monda tragikus oldala és Oedipus expiatiója ránk nézve már csaknem megfoghatatlan és épen ez tanúsítja, hogy minő változásokon ment keresztül a népitélet erkölcsi kérdésekben amaz idők óta. A drámában kifejezett érzelmek azonban nem csak a monda keletkezése idejéből, de egyszersmind a költő idejéből származnak. Sophokles nem érhetett volna el közönségénél hatást, ha műve megírásában nem vette volna figyelembe a nép gondolkozásmódját és érzelmeit, s ha a nép nem az élő nép benyomásait reprodukálná. Midőn Sokrates azt mondja, hogy az erkölcsi cselekedet a tudatos jóban nyilvánul, ezzel csak egyéni bölcs véleményének ad kifejezést. Kortársai azonban borzadállyal hallgatják Oedipus rémtetteit és iszonyatukba csak a szánalom érzése vegyül, ámbar öntudatlanul cselekedett.

Az Oedipus-monda népének és So-

* Csiky Gergely (Oedipus király) fordítása.

phokles korának egészséges erkölcsi fogalmaik voltak, mert az erkölcsi cselekedetet mint ilyen fogták fel és vetették meg, a nélkül, hogy a cselekvő egyén agyában végbemenő jelenségekkel valamit törődtek volna. Egészséges erkölcsük volt, mert a bűnös gyermekeiben boldogtalanokat láttak, kik végre egymás kezétől esnek el, mert egy ilyen szörnyházasság ártalmára van a társadalomnak, a családnak, bármilyen érzelmekkel birjanak is egyes tagjai, elkövetek-e, vagy nem ők maguk is valamely bűnt. Az apák bűnei a gyermekeken boszúlódna meg, ez rendes jelensége a társadalmi életnek, a mellyel az antik morál számot vetett. A bibliában is összeegyeztetve találjuk Isten jóságával az unokáknak apáik elkövetett bűneiért való bűnhődését. Az unokának el kell tűrni sorsát, és sorsának kiszabásában személyes érzelmei és cselekedetei nem, hanem csak társadalmi és családi állása jó tekintetbe.

Ha az emberi gondolkodás általános történetéből vett laikus ismereteim nem csalnak, a régi népek e tiszta erkölcsi ösztönei körülbelül a mi időszámításunk kezdetéig tartottak. Ekkor egy, a Keletről — talán Indiából — jövő hatás kezdett érvényre jutni, mely — nézetem szerint — a filozófiai iskolákból* kiindulva terjedt el mindjobban a nép rétegébe, melynek célja az volt, hogy az egyént védelmébe vegye ama szigorú természeti törvények ellen, a melyek a társadalmat uralták. E hatás a személyes gondolatoknak és érzelmeknek mind nagyobb súlyt kölcsönzött, míg végre a cselekvő egyént elenyésző csekélységéből és az önállóság magaslatára emelte.**

* Nem lehetetlen, hogy Sokrates fent idézett véleménye, valamint Plato nézete már e hatásra vezethető vissza.

** V. ö. Burckhardt J.: Die Zeit Constantin des Grossen. Basel, 1853. 279. l.

A modern kultúra magáévá tette ezt az eszmét és e mondatra egészítette ki: »csak a szándékos cselekedet lehet bűnös«.*

Itt tehát az egyénben végbemenő jelenségeknek az erkölcsi cselekedet megbíráásával való rendszeres összehasonlítását találjuk. Ha meggondoljuk, hogy ez a bírálathoz az erkölcsi nevelésre nézve mindig irányadó volt, és ilyennek lennie kellett, ennek okát abban látjuk, hogy társadalmi kérdésekben — mint fentebb kimutattuk — a népi-élet átalakulásokat szenvedett. Társadalmi ösztöneink természetöknél fogva arra készítetnek bennünket, hogy az utálat érzelmével fogadjunk minden oly cselekedetet, mely a társadalomra nézve ártalmasnak ismertetett fel; a modern erkölcsi nevelés azonban arra törekedett, hogy az érzelmeket mérsékeljük, elnyomjuk, sőt teljesen el is tüntessük, ha a cselekvő egyén gondolkozási szervében olyan folyamatokat ismertünk fel, melyek esetleges büntetését menteni látszanak.

Bármily rokonszenvesnek tűnjék is fel mindenki előtt e modern felfogás, nem volt-e magasztosabb mégis az a régi doktrína, mely szerint az egyén elenyészett a társadalommal szemben? Mindenekelőtt szerényebb volt személyes jelleme, a mi azonban legfontosabb, a leg-hatalmasabb fegyverül szolgált a létért való küzdelemben, a természet törvényeinek közvetlen kifejezője volt,

* A keresztény vallás mindjárt megalkakulása után magáévá tette ezt a gyöngéd és emberi elvet, mi által vigaszává vált minden szerencsétlenségnek, és az új eszmét diadalútjában az egész művelt világon keresztül hordozta; sőt belőle túlzott következtetést vont le, mert azt tanítja, hogy: a lelkiismeret szavának nem engedelmessé kell lennie, még akkor is, ha téved, — bűn. A. I. Hähle: *Principiae theologiae moralis*. 1853, 279. l.

felruházva ezek mindenhatóságával. Az új erkölcsi felfogás megalkakulás az objektív természet és pszichológia, az egyén és a társadalom között, mely az egyénre nézve ugyan nyereséget jelent, e nyereség azonban csak a társadalom megkárosítása árán valósulhat meg.

Vessünk egy pillantást Indiára, a honnan ez az individualizmus eredni látszik, s azt látjuk, hogy itt a tipikus társadalmi ösztönök még jobban ki vannak fejlődve. A lemondás, az önfeláldozás, az állhatatosság a testi fájdalmak elviselésében, mind megbecsülni való tulajdonságok, mert értékessé teszik az egyént a társadalom számára. Indiában azonban a túlságba csaptak át e tulajdonságok, úgy, hogy már többé nem is társadalmat, hanem személyes hiúságot szolgálnak. Az egyén azt hiszi, hogy erkölcsi cselekedet végez, ha magát a naptól égetteti, fájdalomtól gyötörteti és elevenen eltemetteti. És a társadalom tehetetlen törpévé süllyedt, mely magát egy távol lakó, de egészséges erkölcsi ösztönökkel ékeskedő népecskétől kormányoztatni hagyja.

Végezetül egy szót a társadalom fogalmáról, a mely előadásunk folyamán annyiszor előfordul.

Szükségtelen hangsúlyoznom, hogy e fogalom alatt egy vagy más néptörzsen belül, az egyének különféle célokra való kisebb vagy nagyobb egyesülése érthető. A társadalom erkölcsa a körülmények különfélesége szerint különböző. Egy hadsereg, egy család, az állam és egy vallásfelekezet erkölcsének különbözőnek kell lennie. Még csak arra a kevésbé méltatott körülményre kívánnám a figyelmet irányítani, hogy a társadalom fogalmán mindig az ivadék is értendő, legyenek ezek bár tényleges, vagy intellektuális kapocccsal az elődökhöz kötve. Az erkölcsi törvények, mint természeti törvények, szigorúak

az egyénre nézve. Ezek csak az összességet és az összesség javát ismerik, mert ez létezni fog még akkor is, a mikor a mai egyének már mind eltűntek. Vajjon melyik cél magasztosabb: az-e, a melyre az erkölcs, mint természeti erő törekszik, vagy pedig az, a melyet a tudományos tévedésből eredő méltányosság-érzet elérni törekszik, mely nem lát egyebet, mint azt, a mi az adott pillanatban éppen szeme előtt van?

Lássunk egy konkrét esetet. Az angol G r e g* a következő módon okoskodik: »A gondtalan, piszkos, maradi írlandi szaporodik mint a tengeri nyúl; a mértékletes, óvatos és önérzetes skót, a ki hitétől át van szellemülve, tudásában fegyelmezett és szigorú erkölcsű, élete legszebb éveit küzdelemben és agglégényi állapotban tölti, későn házasodik és csak kevés utódot hagy maga után. Vegyünk egy országot, melyen eredetileg ezer szász és ezer kelta lakik. Tizenkét generáció után a népesség öt hatodrésze kelta lesz, a vagyon, hatalom és értelem öt hatodrésze azonban a még fenmaradt egy hatodrésznyi szász birtokába jut.« Tegyük most fel, hogy ebben az országban az egyént előtérbe helyező olyan konvencionális úgynevezett erkölcsi törvények alkottatnak, a melyek a szászok vagyonát, hatalmát az ország összes tagjai között megosztják, és hogy ez a proceszus néhány-szor ismétlődik, milyenek lesznek végre ez ország társadalmának tulajdonságai? Hová lett a hatalom, az értelem, a vagyon? Hová lettek a mértékletes, óvatos, rátartós és önérzetes skótoknak a létért való küzdelemben kifejlődött társadalmi erényei? — Eltűntek, hogy he-

* Fraser's Magazine, 1868. szeptember, 353. lap.

lyet adjanak az írlandiak tulajdonságainak: »a gondtalanságnak, szennynek és maradiságnak«. A társadalom ez által oly védtelenné vált és a létért való küzdelemben az első támadásra meg kell magát adnia olyan társadalomnak, melynek természetesebb és egészségesebb erkölcsi vannak.

Hogy találóan, vagy hamisan jellemezte-e Greg e két népfajt, azt kutatni nem akarom, abban azonban semmi kétség, hogy vannak minden társadalomban individuumok, melyek a skótok, és olyanok, melyek az írlandiak jellemzésének felelnek meg. A közeledő század küszöbén állva, czélszerűnek tartottam fölvetni azt a komoly kérdést, hogy a mai morális felfogás nem tulajdonít-e az egyénnek olyan fontosságot, melynek a jövő század társadalmá vallja majd kárát. A természetben minden egyén csak egy gyűrűje annak a végtelen lánczolatnak, mely a mult generációit a jövő nemzedékekkel összefűzi. A művelt társadalomnak, hogy fenmaradását biztosítsa, sokkal inkább kell e lánczolat fejlesztésére, mint az egyén jólétére figyelemmel lennie.

A természet számtalan példájából látjuk, hogy hogyan áldozza fel az egyének ezreit a jövő nemzedékek üdvére és oltalmára. Milyen kicsinyes az olyan erkölcs, mely az egyénen alapul, a természetnek az egész jövőt felölölő hatalmas erkölcsével szemben, és milyen hiábavaló és mily káros az a törekvés, mely e természeti törvényekkel szembe száll. G o e t h e* azt mondja a természetről:

»Mindent egyéni alapokra fektetett, de az egyénekkel mit sem törődik.«

Közli LÁSZLÓ DEZSŐ.

* »Die Natur«, Goethe's Werke. 1833.

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedély — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhetsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.